

הסדנאות השיתופיות של הבלאו־וייס בארץ־ישראל

* 1924-1926

מבוא: קווים אחדים להתפתחותו של הבלאו־וייס

בשנים 1912-1923

בתנועת־הנוער בלאו־וייס ("כחול־לבן") בגרמניה, בשנותיה הראשונות, נתלקטו בני־נוער יהודים מבני המעמד הבינוני – דור שלישי להתבוללות – אשר תרו אחרי דרכים למיצוי זהותם היהודית וחיפשו מוקד של השתייכות. התנועה התלכדה ב־1912 מקבוצות משוטטים, אשר פעלו לפי מתכונת ברית המשוטטים הגרמנית, ה"וּאָנְדֶרֶפּוֹגֶל". במסגרת זאת ביטא הנוער את הסתייגותו מן החברה העירונית, ה"מכניסטית" והמעוותת, על־ידי יציאה אל חיק הטבע, שם מצא פורקן למאווייו לחירות, לחברותא ולרגשות בלתי־אמצעיים. באמצעו את הלכי־הרוח של תנועת־הנוער הגרמנית, התאפיין הבלאו־וייס בשנותיו הראשונות בקו אנטי־רציונלי ואנטי־אינטלקטואלי וביקש למצות בחיים המשותפים, בטיול, במסע וב"היים" (מעון, קן) את החוויה ואת השתייכותם לחברותא. הם היו סבורים כי באמצעות חינוך עקיף יפתח הבלאו־וייס את התודעה היהודית, אשר תוביל מאליה להכרה ציונית. את ההשראה לטיפוח ה"טבעיות", ה"הוויה האנושית האמיתית" וה"הכרה הלאומית", שאבו מתוך אוצרות הרוח הגרמניים והכלל־אנושיים. לרובם לא נראו נכסי הרוח של היהדות כמקור שדי בו להעשיר את חייהם או להוסיף משמעות להווייתם היהודית, ונכסים אלה נשארו חתומים בשבילים.

בהשפעת התסיסה החברתית והתמורות באווירה הפוליטית בגרמניה בשלהי המלחמה, ותחת רושמה של הצהרת באלפור, ניכרה התעוררות גדולה גם בקרב הנוער היהודי וחל מיפנה מכריע בראייתו את מהות התנועה, תוך שינוי מעמיק בגישות ובדגשים. הבלאו־וייס הקיף עתה כ־3,000 בני־נוער. ההנהגה יצאה בקריאה לציונות רדיקלית, מגשימה, אשר תתבטא בעליה לארץ, בהסבה מקצועית ובהכשרה, בחקלאות ובמלאכה, לאלתר. את חוויית החיים בתנועת־הנוער ואת עקרונות אמונתו ביקש עתה הבלאו־וייס ליישם

באימוץ משימה אשר תבטא את רוחו ותשרת את הגשמת מטרות הציונות. מתוך האקלים המהפכני של גרמניה נקלטו רעיונות היסוד הסוציאליטיים ביישומם לחזון בניין הארץ, ובתוך כך הסתמנה גם הדרך של התיישבות שיתופית באמצעים לאומיים. ראשוני החלוצים מן הבלארווייס עלו לארץ ב־1920.

שקיעתה המהירה של התנופה המהפכנית בגרמניה נתנה אותותיה במנהיגי הבלארווייס ובראש ובראשונה באישיות המרכזית – וְלְתֵר מוֹזֵס. הוא וחבריו מיהרו להתרחק מן הסוציאליזם וניתקו את קשריהם עם הפועל-הצעיר באמצע עמדה ביקורתית ובוטה נגד תנועת העבודה הארצישראלית, נגד מוסדותיה ודרכה בהתיישבות. בהיותה סולדת מפוליטיקה – ירושת ה"ואנדרפּוֹגֶל" – ומסתייגת מגילויי הפעילות המפלגתית בדמוקרטיה הפרלמנטרית בגרמניה, ביקשה מנהיגות הבלארווייס דרך אלטרנטיבית בתנועה הציונית, ישעדיה: גיבוש כוח והשפעה וחיפוש דרכי הגשמה בארץ, תוך מתן ביטוי ליחודו של נוער הבלארווייס ושל הבונד (בהקשר זה ארגון הדומה למיסְדֵר) שלו. בשנים 1921–1922 אימצה לעצמה קבוצת המנהיגים והפיצה הלכירוח ומושגי-יסוד מן המטען הרוחני-הרעיוני של הניאורומנטר-קה, אשר פרחו בראשית המאה העשרים בגרמניה. אחרי מלחמת-העולם היא זכתה לביטוי מובהק בנוסח חדש של תנועת-הנוער בגרמניה. בתפיסותיה החברתיות-פוליטיות שיקפה זו את זרם "המהפכה הקונסרוטיווית", אשר חיפש אלטרנטיבה לסוציאליזם מארקסיסטי ולדפוסים הבורגניים של הייצוג הפוליטי. הוגי דיעות מקרב תנועת-הנוער הגרמנית הצביעו על הבונד של בני-הנעורים כממש חזון של התחדשות ותחיה גרמנית. בתפיסת הבונד שלהם השתלבו מושגים, כגון "מנהיגות", "אישיות הירואית" ותודעה אליטיסטית, עם עדיפות לקולקטיב ולמטרתו המשותפת, על-פני היחיד המשתייך אליו. נצטייר להם דימוי של חברה מובנית, מדורגת על-פי מעלותיו והישגיו של הפרט, הפועלת במשמעת הדוקה למנהיגות סמכותית.

ולתר מוֹזֵס, גיאורג שטראוס ומרטין בנדמן, השלישיה הכוללת במנהיגות הבלארווייס בתקופה זו, שאבו את דימויהם מן האקלים הרוחני שמסביב, ומאותם המקורות שמהם נזונה תנועת-הנוער הגרמנית. בבקשם סינתזה בין תפיסת תנועת-הנוער המקורית ובין רצונם העז לחשל תנועת בוגרים משימתית מגשימה, ראו בדימוי של הבונד בצורת המיסדר מסגרת נאותה. חבריו יישבעו אמונים לבונד ול"חוקה" ויתחייבו להשתתף בהגשמת מפעל ציוני יחודי של הבלארווייס למשך כל ימי חייהם.

בוגרי הבלארווייס לא הכריעו מעולם בשאלות יסוד של השקפת-עולם ולא נערכו ביניהם דיונים ממצים על הרעיונות והתפיסות אשר יושמו באורח גלוי

או סמוי ב"חוקה", בתוכנית "המושבה של הבלארווייס" ובהכרזה על הבלארווייס כ"צבא הצועד לארץ-ישראל". הם נתבקשו להכריע בכל אלה בכינוס השנתי של 1922, בטירת פרוץ, בדרום גרמניה. הרוב נתן ידו ונשבע אמונים ל"חוקת הבונד", אשר העניקה סמכות בלתי-מוגבלת להנהגה הקיימת והעלתה את הבונד לדרגת רשות עליונה לחבריו. יתכן כי מרביתם נסחפו בלהט המשכנע של המנהיגים וגילו דבקות בשותפות התנועתית ורצון להגשמה משותפת, שכן ראו את הקשרים הבין-אישיים כנכס יקר. המיעוט, אשר התנגד לחוקה ולתפיסות שהשתקפו בה, אם מתוך הכרה סוציאליסטית, אם מתוך הסתייגות מאופיין הגרמני ומהיעדר תכנים יהודיים, ואם מתוך הסתייגות מרעיון ה"מושבה" המתבדלת – פרש מן הבלארווייס.

בתוכניותיה ובסגנונה של מנהיגות הבלארווייס נתמזגו יומרה מרחיקת-לכת, ביטחון עצמי מופלג בכוחה ושאיפה לגיבוש עוצמה, לא למען תרומה לבניין הארץ בלבד, אלא למען התוויית דרך ייחודית בהגשמת הציונות. במהלך הפולמוס הלוהט, בנושא הבלארווייס, אשר הסעיר את הציבור הציוני בגרמניה במשך חודשים רבים, הודו חברי הבלארווייס, כי רעיונותיהם ותוכניותיהם ייבחנו במציאות הארצישראלית תוך כדי הגשמתם.

חלוציהם שבהכשרה לקחו חלק ביסוד הסתדרות "החלוץ" בגרמניה וסמכו ידם על עקרונותיה, בהם "עבודה עצמית, בלי מנצלים ומנוצלים", אשר היו מנוגדים לדימוי המושבה של ולטר מוזס. לפי גירסתו נועדה זו להקיף חקלאים ובעלי-מלאכה, אנשי מקצועות חופשיים ובעלי-עסקים, להוכיח יעילות מקצועית ורווחיות מיידית. מתוך התנגדות עקרונית ליציקת דפוסיים אידיאולוגיים ואולי גם בגלל רתיעה מפני הכרעה, על שום חילוקי-דיעות בקרב החברים, דחתה ההנהגה, חוזר ודחה, את ההתחייבות בדבר דרכה בהגשמה ובדבר ההשתייכות להסתדרות העובדים למועד מאוחר יותר, לאחר העליה.

הניסיון הראשון למפעל קולקטיבי של הבלארווייס בארץ נעשה על-ידי חלוציו החקלאים, בהנהגתו של מאקס הירש. הם התלכדו לקבוצה שיתופית ("קבוצת צבי", על שמו; הירש-צבי בגרמנית), בראשית 1922. מעין-גנים שליד פתחת-קווה עלו בסוף אותה שנה עם קיבוץ השומר-הצעיר לבית-אלפא. משם עברו, בראשית 1924 להתיישבות עצמאית. נפלה בחלקם חלקת קרקע בסמוך לקיבוץ יגור של היום, שלא היה לה סיכוי להתפתחות משקית והיתה נגועה בקדחת. אל ראשוני הקבוצה, ששאפו להקים ישוב שיתופי תוך השתלבות בארץ-ישראל העובדת, הצטרפו מנאמני "הבונד של פרוץ". הקבוצה ועקשותה הנחושה להחזיק במקום, שנעדרו בו התנאים המינימליים להתיישבות של קבע, לא זכו לגיבוי ולעזרה מצד הנהגת הבונד. לאחר

שעבדו, רעבו וקדחו במשך חודשים, התפזרו בקיץ 1924 ואחדים מהם חזרו לגרמניה.

המפעל הקולקטיבי השני של הבלארווייס היה מפעלם של בעלי-המלאכה והטכנאים, "הסדנאות".

הסדנאות

הרעיון בדבר הקמת בתי-מלאכה על בסיס קואופרטיבי של הבלארווייס בארץ-ישראל צמח באגודת הבלארווייס בקארלסרוהה ואומץ על-ידי הבונד כולו. מפעל הסדנאות החל בעבודה בתל-אביב בפברואר 1924 ופורק באוגוסט 1926, לאחר שנסחף בנחשול המשבר הכלכלי. ההיסטוריה של הסדנאות כמפעל כלכלי מהווה רק היבט אחד של סיפור המעשה. אומנם גם בתחום העסקי בלט המימד הציבורי, כי מדיניות הסדנאות ביחסי העבודה גרמה לסכסוך חמור ולקרע עם הסתדרות העובדים הכללית ועוררה פולמוס חריף. אולם במסגרת דיוננו יש חשיבות יתירה להיבט של הסדנאות כמפעל תנועתי, כניסיון בהגשמה ציונית, ולדפוסיו החברתיים-אנושיים.

גם מבחינה זו היה זה סיפור של כישלון ושל רצון טוב שבזבז, אשר פרטיו נודעו בזמנם רק במקוטע. הנושא גם לא זכה לדיונים מעמיקים ומשמעותיים בבלארווייס עצמו. יש עניין בהבנת הפרשה, לנוכח ולמרות העובדה, כי המעורבים בה העדיפו בדיעבד שלא להיזכר בפרטיה.

בהיות הסדנאות מפעל תנועתי, היתה השתלשלות העניינים בהן משולבת בהתפתחויות שחלו בבונד בגרמניה. על-כן נעסוק בנפרד בשנתו הראשונה של המפעל, מאביב 1924 עד אביב 1925. סיפורה של השנה השניה, אשר התאפיינה במשבר חברתי-פנימי, ובמשבר כלכלי לאחר-מכן, משתלב בפרק האחרון בתולדות הבלארווייס, בשנים 1925–1926.

מן הרעיון אל המעשה

במהלך הקמתו של מעון כפרי, אשר תוכנן ובוצע בכוחות עצמיים של חברי אגודת קארלסרוהה בשנים 1921–1922, הבשילה אצלם ההכרה, כי את כשרון המעשה ואת היכולת לשיתוף-פעולה ראוי ליישם בארץ-ישראל. כך נולד הרעיון והגרעין להקמת "סדנאות הבלארווייס".

באפריל 1923 פירסם ביטאון הבונד תזכיר של החוג, שבו הוכרו על תוכנית "מושבת קארלסרוהה". נאמר שהמפעל יכלול סדנאות לעבודת מתכת, עץ, חשמל ומכניקה עדינה. בעזרת בית-מלאכה נייד על משאית יוכל לבצע עבודות ברחבי הארץ. בעלי-המלאכה, המהנדסים וכלכלן – 15 במספר – שנתקבלו לקבוצה, נבחרו לא רק בזכות אישיותם, אלא גם לפי כישוריהם

ורמת הכשרתם. חלק מן הציווד הנדרש כבר נרכש והתכוונו להקים חברה בערבון־מוגבל אשר חבריה יהיו נציגי הקבוצה והבלאו־וייס. הבונד ייחשב למשקיע של הציווד שייתרם. בעתיד יוכל המפעל להתרחב בכיוונים נוספים והוא יהווה תא במושבת הבלאו־וייס הכוללת.¹

החוג פנה אל כל אגודות הבלאו־וייס בבקשה לגיוס אמצעים ותרומות בציווד. התְּכָרוֹת ביקשו סיוע בציווד האישי והמשותף למשק־הבית.² הופצה חוברת מיוחדת, שבה הוסברה התאמתה של התוכנית לצרכים הממשיים בארץ ונמסר מידע בדבר ההרכב המקצועי של אנשי הגרעין, שהקיף עשרה גברים ושתי נערות. תחשיבי ההון הראו כי נחוצים 2,280 ל"ש להשקעה ו־3,000 ל"ש להפעלה בתקופה הראשונה. נמסר כי המפעל יקום כאגודה שיתופית וראשוני חבריו יעלו לארץ בסתיו 1923. החוברת אויָרה בתוכנית לבניית חצר מוקפת בת־מלאכה, בנייני משק ומגורים ל־32 איש (אשר יקיימו משק־בית שיתופי) – תרומתו של אלכס ברוואלד, מתכנן הטכניון.³ הנציגים של הנהלת הבלאו־וייס נפגשו, כבר במארס 1923, עם פליקס רוזנבליט (פנחס רוזן) ועם זיגפריד מוזס, אנשי הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, והביאו לידיעתם את תוכנית הסדנאות. הם רצו לייעד למטרה זו את הקרן שהקימו אחרי הכינוס בפרון, על־ידי גביית המעשר, שהיה מיועד במקורו לקרן־היסוד. בשלב זה הקימה הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה ועדה לבדיקת תוכניותיו הכלכליות של הבלאו־וייס.⁴ מסתבר כי הוועדה לא עשתה דבר. ועידת הסתדרות ציוני גרמניה, אשר בפניה הוצגה התוכנית בקיץ 1923, חזרה והחליטה על הצורך בבדיקת הפרוייקט; אם יימצא מתאים, ימליצו בקונגרס הציוני לשלבו בתקציב קרן־היסוד. לפי הצעת נציגי הפועל־הצעיר הוחלט להשיג גם חוות־דעת של גורמים פועליים בארץ.⁵ היעדר אזכור של פעולה במוסדות הציוניים וההתפתחות שלאחר־מכן מחיי־

בים את המסקנה כי הבלאו־וייס יצא להגשמת תוכניתו בכוחות עצמיים.

בסתיו 1923 מילאה הנהלת הבלאו־וייס את ידיו של המהנדס האנס סימון ממינכן, האיש המרכזי בקבוצת בעלי־המלאכה מראשיתה, לצאת לארץ לצורך הכנת המיבצע. בסוף אותה שנה עלה ארצה עם אשתו חנה וכאן

1. *Bundesblatt des Blau-Weiss*, Year 1, No. 2, April 1923, pp. 11–12.
2. שם, חוברת 3, מאי 1923, עמ' 40–41.
3. *Die Karlsruher Siedlung. Plan einer Blau-Weiss Werkstätte in Palästina*, Munich 1923, 24 pp.
4. פרוטוקול ישיבת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, 26.3.1923, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ) L.7/46.
5. החלטות ועידת הסתדרות ציוני גרמניה 1923, יודישה רונדשאו, 6.7.1923.

הצטרפו עוד שלושה בלארוויסים: טכנאי החשמל קורט שטרן, הנגר ארנולד רוזנבאום והמהנדס פריץ וולף, שעליו הוטל הניהול העסקי. וולף וסימון נתמנו על-ידי הנהלת הבונד כמנהלי הסדנאות והמפעל פתח בעבודה ב-15 בפברואר 1924, בתל-אביב.

הסדנאות בשנתן הראשונה (1924–1925)

מייד עם פתיחתן זכו הסדנאות בשפע של הזמנות. כעבור זמן מועט קלטו עולים מן הבלארוויס ונאלצו להעסיק גם שכירים. החשמלאים והמכונאים עסקו בהתקנת מערכות חשמל ובהצבת מכונות בבתי-מלאכה ובבתי-חרושת ונעזרו בעבודות אלה גם כבנאי, שהיה אמור להיות חבר בקבוצת הבניין אשר ביקשו להקים בעתיד. מחלקת הנגרות יצרה מערכות ריהוט ופריטים בשביל בתי-עסק ואנשים פרטיים. כבר באביב 1924 הצליחו הסדנאות לזכות במכרז של האוניברסיטה העברית בירושלים להתקנת מערכות החשמל והמכונות בקמפוס שעמד לקום בהר הצופים. גאוותם של הבלארוויסים הרקיעה שחקים כאשר זכו, בראשית קיץ 1924, בהזמנה להתקנת רשת החשמל בקתדרלה על-שם ג'ורג' הקדוש ובכל הבניינים הנלווים, אשר הוקמו על-ידי הכנסיה האנגליקנית בירושלים. בדינים-וחשבונות של הסדנאות ובפרסומי הבלארוויס הודגש ההישג שבכיבוש העבודה המקצועית, במיוחד במוסד הנוצרי. הוכח בעליל כי קיים בארץ ביקוש לרמת הביצוע המעולה אשר הבלארוויסים ראו בה את יעודם והתגאו ביכולתם לספקה.

עם זאת, השמיעה הנהלת הסדנאות בכל דין וחשבון תקופתי דרישה תקיפה לגיוס הון נוסף בגרמניה. הקרן היסודית של 2,500 ל"ש שהובטחו, הצטמצמה בגלל הבעיות הכלכליות בגרמניה ל-800 ל"ש. סכום זה, אשר מתוכו מומנו גם הוצאות העליה והציוד האישי של ראשוני החברים, לא איפשר אלא רכישת מיכשור ידני מינימלי. הציוד הדל פגע בכושר התחרות של המפעל וצמצם את סיכויי הרווחיות. נסיעה מיוחדת של סימון לגרמניה לשם גיוס כספים הניבה תוצאות ועומות. הושגה רק הלוואה ללא ריבית בגובה של 500 ל"ש.

בספטמבר 1924 העסיקו הסדנאות 25 איש בממוצע, מהם 16 חברי בלארוויס ובכללם שלוש בחורות, שניהלו את משק-הבית. בתל-אביב התמקמה הקבוצה בדירה שכורה ברחוב לילינבלום וחלמה על הקמת מיבנים משלה. קבוצת החשמלאים והמכונאים שבירושלים שכרה בית במורד הר-הצופים. נוסף על כך הותקנה גם הסדנה הניידת על משאית שעליה דובר כבר בתוכניות הראשונות. באותו זמן הקצתה הקרן-הקיימת לישראל לסדנאות מיגרש בן 5 דונם בקצה תל-אביב, באזור שבו הוקם לאחר שנים בית הבימה.

שם היה אפשר להקים, מלבד בתי־מלאכה ומגורים, גם משק־עזר. הסתדרות ציוני גרמניה הבטיחה לתרום לקרן הקיימת בתוך שנתיים את מחצית מחיר הקרקע – 250 ל"ש.⁶

בשעה שהסדנאות השתכחו בהישגיהן המקצועיים ובשם שיצא להן בכל הארץ וראו את בעייתן המרכזית בגיוס הון נוסף לפיתוח, נפל דבר שהיה עתיד להכות גלים בישוב ובגולה ולהעכיר את תדמיתם של הבלארווייס ושל מפעלו: סכסוך עם קבוצת שכירים בירושלים, אשר פרץ באוקטובר 1924 והידרדר לכדי קרע מוחלט בין הסדנאות ובין ההסתדרות, עד שגרם בסופו של דבר ליציאת חבריהן ממנה.

הסדנאות העסיקו עתה 26 בלארווייסים ו־6 שכירים. נדרשו מאמצים מיוחדים כדי לעמוד בלוח הזמנים בעבודת הקתדרלה על־שם ג'ורג' הקדוש, והבלארווייסים עבדו שעות נוספות ובשבתות. לשכירים, אשר בפרסומי הבלארווייסים תוארו כ"יוצאי מזרח אירופה", הובטח שיוכלו להשתלב בעתיד כחברים בסדנאות. הם הסכימו לעבוד שעות נוספות, אולם סירבו לעבוד בשבתות ולא נאותו להאריך בעבודה בערב יום־הכיפורים. פרשה זו הפכה לעילה לסכסוך החמור. כאשר ההנהלה פיטרה פועל, שראו בו מסית ומוציא דיבה, הוועקה מועצת פועלי ירושלים. אנשי הסדנאות טענו כי ההסתדרות נהגה כלפיהם באיבה, כי ניסתה להסית את חברי הקואופרטיב נגד מנהליו. היה זה ערעור על סמכותה של ההסתדרות לטפל במחלוקת שבין המפעל ובין עובדיו. הצעתם להעביר את הבוררות לידי ההנהלה הציונית, אשר היו מוכנים להכיר בה כרשות עליונה, נתקלה בסירוב מוחלט. גישת נציגי הסדנאות הפכה את הפרשה מסכסוך עבודה למאבק של כוח, בעל משמעות פוליטית. משסירבו לקבל את הכרעת ההסתדרות, הושבתה העבודה בקתדרלה, וכעבור יומיים נאלץ הקואופרטיב להיכנע, מפני שלולא עשו כן היו מפסידים את העבודה. בדיווח לבונד בחוץ־לארץ דיברו על כניעה לכוח, אך לא הזכירו את ההחלטה שכל חברי הסדנאות יעזבו את ההסתדרות.⁷

6. "Bericht über die Tätigkeit der Blau-Weiss-Werkstätten in Tel-Aviv vom 19. April bis 15. September 1924", אצ"מ 7326; הנהלת הבלארווייס, חזור מס' 1, אל מזכירי כל האגודות, 27.9.1924, אצ"מ A66/11; פרוטוקול ישיבת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, 26.6.1924, שם: KH2/3II; "Aufruf der Bundesleitung an den Gesamtbund zur Arbeit für die Blau-Weiss-Works Ltd. (Karlsruher Siedlung) in Palaestina" (חזור מס' 13), 2.3.1925, אצ"מ A66/31; הסדנאות השיתופיות בלארווייס בע"מ אל מזכירי האגודות, 10.4.1925, אצ"מ A66/12/1.

7. הנהלת הבלארווייס, חזור, אל מזכירי כל האגודות, 13.12.1924, אצ"מ A66/2.

הנהלת הסדנאות לא זכתה לתמיכה ציבורית. גם חברי הק.י.פ.⁸ מיוצאי גרמניה הבולטים שבירושלים, נכשלו בניסונם לפשר בין הצדדים וגיננו את עמדת הקואופרטיב. הפער בין העמדות לא ניתן לגישור. מנהלי הסדנאות היו משוכנעים כי נגרם להם עוול על-ידי הפעלת כוחה המוחץ של ההסתדרות. מבקריהם טענו כי הפרשה היתה נמנעת לוא גילו הבלארווייסים יחס והבנה לתביעות הפועלים. מן הרגע שבו הפך העניין לסכסוך עקרוני לא היה מנוס מהתמודדות, אשר בה הובטח הניצחון מראש לגורם הציבורי המאורגן. הסכסוך חשף את ניכורה של הנהלת הסדנאות לאווירה ולתפיסות של הישוב אשר בקרבו חיו ועבדו. אפשר, שמה שנתגלה והפך לעימות רעיוני-פוליטי, היו בראש ובראשונה ליקויים ביחסי אנוש.⁹

העמדות הוצגו בקיצוניות מופלגת בבטאון הק.י.פ., בפברואר 1925. פריץ וולף, ממנהלי הסדנאות, הדגיש בתיאורו כי הבלארווייסים ביקשו להקנות ידע ותפיסה בדבר ביצוע של איכות ל"אנשים אלה", כלומר לשכירים. למרות הכוונות הטובות פרץ הסכסוך, כאשר הסדנאות "פגעו בסייגים אשר נמתחו על-ידי הגישות הסוציאליסטיות הרדיקליות". את ההסתדרות האשים בטרור והסביר באריכות כי היא מהווה סכנה ליוזמה הפרטית. התנאי להצלחתו של ה"זים הפרטי לדעתו הוא העקרון של "היותו אדון בביתו". אם ציבור הפועלים לא יאפשר קיום לחולקים עליו, יצטרך להשלים עם העובדה שבניין הארץ ישאר פריווילגיה בלעדית שלו; התוצאה תהיה שכל מי שלא יאמר אמן, לא ימצא סיפוק בארץ.¹⁰

באותו גיליון התפרסמה תגובתו של ולטר פרויס, מיוצאי גרמניה, שהשתלב בתפקיד מנהלי בהסתדרות בירושלים. אף-כי המערכת העירה שהיא אינה מסכימה עם כל ההכללות של פרויס, הרי גינתה במפורש את גישתו של וולף, שהכריז מפורשות על דבקתו בעקרונות אשר אבד עליהם הכלח גם באירופה, עקרונות המרימים על נס את היום הפרטי שסמכותו

8. K.J.V. (Kartell jüdischer Verbindungen) – ברית אגודות הסטודנטים הציוניות בגרמניה, אשר ותיקיו הוסיפו להשתייך לארגון גם בתקופת בגרותם, ראה: Walter Gross, "The Zionist Students' Movement", *Leo Baeck Institute Year Book*, IV (1959), pp. 143–164

9. מכתב של פ. רוזנבליט מירושלים אל הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, אשר הכיל דברי ביקורת על מנהלי הסדנאות, לא אותר על-ידינו. הוא הופץ על-ידי הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, למורת רוחה של הנהלת הבלארווייס. ראה: הנהלת הבלארווייס, מידע פנימי על הנהגת הבונד בחודש ינואר, 1.2.1925, אצ"מ A66/11.

10. Fritz Wolff, "Die Kehrseite", *Der Jüdische Student*, Year 22, No. 1/2, February 1925, pp. 19–23

בלתי-מוגבלת. האם מסכים הבלארווייס עם עמדתו? לגבי העובדות הסביר פרויס כי ההסתדרות הפעילה את זכות הבוררות בסכסוך בין חברי קואופרטיב ובין שכיריו, שכולם היו חבריה. היחידים שלא הצטרפו להסתדרות היו המנהלים, סימון ווולף, ואלה לא עבדו בירושלים. לא היה כאן מאבק מעמדי, כי אם סכסוך שמקורו בניכור של מתבוללים שלא זכו לחינוך ציוני. הם גילו היעדר רגישות ויחס לחלוצים, כפי שעלה גם מנימת מאמרו של וולף. לפועלים ניכר מחצית שכר יום עבודה, משום שהקדימו לסיים עבודתם בערב יום הכיפורים. בבירור שהתקיים במועצת הפועלים הם התאוננו גם על יחס בוטה ועל סגנון בנוסח של פקודות. הבלארווייסים לא הצליחו להוכיח כי הפועלים סילפו את העובדות. פסק-הדין של המועצה דרש לשלם למפוטרי פיצויים, לבטל את פיטוריו של פועל שני ולהתחייב שלא לפטר את יתר הארבעה עד להשלמת העבודות הגדולות. פרויס התקומם במיוחד נגד האשמת ההסתדרות בטרור. הפועל היהודי הגאה לא ישלים עם הטיפוס של "האדון בביתו", הנוהג בפועליו כעולה על רוחו. מן הראוי לזכור, כי גם באירופה של היום, שיש בה ארגוני פועלים, הצלחתן של שיטות אלו מוטלת בספק.

בתגובתו תקף פרויס גם את ההדגשה המופרזת של הבלארווייסים על הישגיהם המקצועיים. הוא יעץ להם להשתלב ביתר ענווה, לנסות ולהבין את הפסיכולוגיה של בנוי הארץ ואת אופי הישגיהם. החינוך התנועתי של אנשי הבלארווייס ניצב במבחן המציאות בארץ, מבחן שהם, לדעתו של פרויס, עדיין לא עמדו בו. עליהם להחליט אם ברצונם להיות יזמים פרטיים או להצטרף למחנה החלוצי. יצור-כלאיים לא יהיה בר-קיימא.¹¹ פרויס היה שופר נאמן לתגובת ציבור הפועלים הארצישראלים על הפרשה. בתדמית של הבלארווייס, כפי שצוירה בעמודי ה"קונטרס" של אחדות העבודה, הובלט הניכור המוחלט. אהרון ציזלינג כתב:

נוער ציוני, אשר פניו כאילו לעבודה, אולם מובל הוא בידי מנהלים, אשר ברוחם זרים הם לתנועת העבודה, לתרבות העברית – ולמעמד הפועלים בארץ, את כאב הפועלים לא יכאבו, את חייו ויצירתו לא יכירו, משאת נפשו לא השיגה רוחם והם שולטים שלטון יחיד בתנועה [...] כשתי עשרות מהם משלמי מס להסתדרות, ואלה הם כל קשריהם [...] הם התרחקו מהציבור מתוך התהדרות שבזרות; ומובן כי השפעת הציבור עליהם נעדרה. ועד היום לא נמצאה שפה משותפת (שפה משותפת – בשני המובנים [...]) ביניהם ובין ציבור העובדים המאורגן.

ציזלינג גם סיפר כי בפגישת חברי הקואופרטיב עם נציג ההסתדרות הם טענו שחסרה להם עדיין אוריינטציה מספקת כדי להכריע בדבר ההצטרפות להסתדרות (וזאת אחרי שנה בארץ!), על-כן השאירו את ההחלטה ברשותו של כל חבר. הוא הוסיף: "אכן, הפעם ניכרה אוריינטציה מהירה: חברי הבלארוויס נחפזו להעמיד את עצמם מחוץ להסתדרות".¹²

הסכסוך ועזיבתם של חברי הסדנאות את ההסתדרות סיבך את מעמדו של הבלארוויס בתנועת "החלוץ" בגרמניה. לנוכח הנסיבות שנוצרו אף היה ספק אם יפריש "החלוץ" סרטיפיקטים לעולים שעמדו להצטרף באביב 1925 לסדנאות. נציגי הנהלת הבלארוויס נאלצו לחזור ולאשר את תמיכתם בהצטרפות להסתדרות, ולגבי הסדנאות הבטיחו בירור נוסף בארץ.¹³

בהסתמכו על פרשת הסדנאות, כתב שמואל סלומון, איש פועלי-ציון בקלן, בבטאון "החלוץ" בגרמניה, על הסכנה שבהתיישבות נפרדת של יוצאי ארץ אחת – התיישבות של "לאנדסמנשפט". הוא הצביע על הצורך לדון בכך בוועידת "החלוץ" הגרמני, אשר עמדה להתכנס בסוף פברואר 1925.¹⁴

ואומנם חזרו והבטיחו נציגי הבלארוויס בוועידת "החלוץ" לפעול בכוא העת בשיתוף עם הנהלת הסדנאות למען יישוב הסכסוך עם ההסתדרות.¹⁵

באותו זמן פורסם מעט מאוד בגרמניה על הנעשה בסדנאות, אשר מאז הסכסוך עם ההסתדרות נתקלו ביחס של חשדנות. גיאורג לובינסקי (גיורא לוטן), כתב בבטאון "החלוץ" באוגוסט 1925, כי הפולמוס נגד הסדנאות ניצב לפני קושי גדול.

הבלארוויס אינו מפרסם דבר על ארגון המפעל, על מקורות ההון ועל שיעורי הריבית [...] על אופי תשלומי השכר או השותפות ברווחים, על הדפוסים והרווח שבהם מתנהלים החיים השיתופיים של חלוצי הבלארוויס מחוץ לשעות העבודה.¹⁶

על השאלות הללו אפשר לענות בהסתמכות על המקורות הפנימיים של הבלארוויס ועל יסוד ראיונות עם חבריו לשעבר. בתקנון המודפס של

12. א. צילי [ציזלינג], "בלוי וייס", קונטרס, כרך ט', קצ"ו, ט"ו בכסלו תרפ"א, עמ' 9-10.

13. הנהלת הבלארוויס, מידע פנימי על הנהגת הבונד בחודש ינואר, 1.2.1925, אצ"מ A66/11.

14. Samuel Salomon, "Die Solidarität der Arbeiterschaft und Landsmannschaftliche Siedlungen", *Hechaluz*, Year 2, No. 1, January 1925, pp. 98-102.

15. הנהלת הבלארוויס, חוזר מידע פנימי מס' 2, 20.3.1925, אצ"מ A66/11.

16. Georg Lubinski, "Blau-Weiss Fragen", *Hechaluz*, Year 2, No. 3, August 1925, pp. 190-194.

הסדנאות נמסרו פרטים בדבר הון המניות ובדבר מוסדות הקואופרטיב, שניתן ללמוד מהם על אופי ניהולו. הסמכויות הבלעדיות לניהול העסקי ולארגון העבודה, לקבלת חברים ולהוצאתם, ניתנו בידי ההנהלה. נקבע כי ההנהלה תבחר על-ידי האספה הכללית, אולם בעוד שלכל חבר רק קול אחד, נשמר לבעלי ארבע מניות-היסוד מספר קולות שווה לקולות כל הנוכחים באספה, כלומר 50 אחוז מכלל הקולות.¹⁷ בידי מי היו קולות אלה בפועל? בתזכיר מסוף 1925 נאמר לראשונה, כי הנהלת הבונד מסרה לידי מנהלי הסדנאות את זכות ההצבעה הצמודה ל-50 אחוז ממניות-היסוד.¹⁸ ואילו בחוזר של ההנהגה מאותו זמן נאמר, כי היא שמרה לעצמה זכות השתתפות בהכרעה בסדנאות בגין 25 אחוז ממניות היסוד שבידה.¹⁹

אם כי שני מקורות אלה אינם מספקים מידע חד-משמעי בדבר הבעלות על ארבע מניות-היסוד ועל ניצול זכות ההצבעה הצמודה אליהן (ויש בהם אולי גם סתירה), מסתבר, כי הנהגת הבלארווייס הפקידה בידי המנהלים של הסדנאות את ההכרעה בדיונים באספה הכללית, בעזרת מיעוט קטן של הנוכחים. בנוסף לכך אין ספק, כי האנס סימון וקורט וולף מונו על-ידי הנהלת הבונד ולא נבחרו על-ידי חברי הקואופרטיב. כזכור, עבדו בסדנאות, בראשית פעולתן, רק שני חברים לבד מן המנהלים. אנשים נוספים נקלטו טיפין טיפין, וקבלתם היתה כאמור בידי ההנהלה.

הסמכויות הנרחבות שהוענקו למנהלים בתקנון ולפי החלטות הנהלת הבונד, תאמו כנראה את אישיותם ואת נטיותיהם של האנס סימון ושל קורט וולף. הם אימצו את עקרון ה"דירוג לפי מפקדים ופיקודים", אשר עליו דובר במבוא ל"חוקת פרון" ובמסמכים אחרים.²⁰ ריבוד חברתי וכלכלי בלתי-שוויוני ומשטר סמכותי נכללו ב"תפיסת הבונד", שנתקבלה בעיקר על דעת חוג מסויים בהנהגה, מאז פרון. בסדנאות הועמדה תפיסה זו במבחן המציאות. האם ניתן לבנות מפעל תנועתי יצרני-שיתופי על בסיס כזה? לוולטר

17. *Cooperative-Blau-Weiss Werkstätten Ltd., Satzung* (n.d.), אצ"מ 7325.

18. "Memorandum an die Wintertagung des Blau-Weiss, Dresden", Winter 1925, אצ"מ A66/1.

19. הנהלת הבלארווייס, מידע מס' 4, 3.12.1925, שם.

20. "Das Bundesgesetz von Prunn", *Blau-Weiss-Blätter, Führerzeitung*, Year 3, No. 2, [December] 1922; Martin Bandmann – Georg Strauss, "Memorandum an die Mitglieder des Präsidiums des K.J.B. Blau-Weiss", *Der Jüdische Student*, Year 20, No. 1, January–February 1923, pp. 25–26; Walter Moses, "Was hat der Bund Blau-Weiss gewollt?", *Blau-Weiss Blätter*, New Series, Year 2, No. 1, September 1925, pp. 8–13.

פרויס היתה דיעה ברורה בנידון. הוא כתב בראשית 1927, לאחר פירוק הסדנאות, כי הגיעה העת לומר משהו על המשטר שלהן. עתה כבר לא ייגרם נזק על-ידי הוצאת העובדות לאור:

מתברר, כי לא ניתן ליצור יצור-כלאיים חברתי, שבו המנהיגים והמנהיגים פנו זה אל זה בלשון "אתה" והיו אמורים לחוש קירבה הדדית נוסח הבונד, בעוד שבו בזמן ניהלו המנהיגים אורח-חיים שונה והתיחסו לחבריהם כאל פיקודים.²¹

גם אחרי עשרות שנים העדיפו חברי הבלארווייס שלא להעלות את הפרשה על פרטיה מנכבי השיכחה. צבי (הרברט) קרלינר, שהיה בין המצטרפים לסדנאות באביב 1925, סיפר כמה עובדות בכינוס היובל של הבלארווייס ב-1962, בהדגישו היבטים חיוביים: משק-הבית התנהל על בסיס שיתופי; דירה, מזון וכביסה סופקו לכל. המשכורות, מעין הקצבה להוצאות אישיות, היו מדורגות לפי המושגים של "חוקת פרוין": החיילים הפשוטים קיבלו לירה בחודש, מנהלי המחלקות סכום כפול והמנהלים אף יותר מזה.

בסך הכל היה זה צנוע למדי ולא מספיק בשום אופן, אולם דאגו לנו יפה. הנערות שלנו היו מסורות בלב ונפש וידעו ליצור הרגשת בית בתנאים הנתונים. תארו לעצמכם דירה בת ארבעה או חמישה חדרים, בה גרו, ישנו, אכלו והתרחצו כ-60 איש. הניקיון היה מופתי, התברואה ללא דופי. היה זה הישג, שרק היום אני רואה בו משהו מיוחד.²²

אחד מחברי "קבוצת צבי" לשעבר, פרץ רותם (רוטשילד), סיפר בראיון ב-1975 כי בארץ התהלכו אז סיפורים מאוד "בלתי סימפטיים" על הסדנאות: נרמז, כי האנס סימון ואשתו גיבשו חבורה קטנה של נאמנים אשר סרו למשמעתם, והם משלו בקבוצה ביד רמה.²³ לגרטה בלוך (לבית הירש) היתה פרשת הסדנאות חוויה אישית שהשתיקה יפה לה, מפני שגם אחרי חמישים שנה לא נעים להטיל דופי ולספר בגנותם של חברים. כשהצטרפה ב-1924 לסדנאות, כבר היתה ארוסתו של חבר הנהגת הבלארווייס, ורנר בלוך.

21. Walter Preuss, "Zum Thema Deutsch-Zionistische Jugend in Erez-Israel", יודישה רונדשא, 11.1.1927.

22. פריץ פולאק (עורך), כינוס היובל של תנועת הבלארווייס, נהריה, 18-19 במאי 1962, עמ' 24-25. קרלינר סיפר כי הבחורים ישנו על מרפסת גדולה.

23. פרץ רותם בראיון עם המחברת, 6.4.1975.

כעבור חמישים שנה סיפרה כי הבלארווייסים הסתפקו במועט שבמועט והיו שמחים בחלקם. אולם הנערות נפגעו, כאשר גילו לתדהמתן, בעת שעסקו בניקוי הדירה, כי מאחורי דלתות חדריהם הפרטיים – בדירה המשותפת הצרה – החזיקו המנהלים כל טוב, ברמה שאליה הורגלו הכל בגרמניה. דבריה מאשרים את מה שעשוי היה להיחשב להשמצות: התנשאות המנהלים, רודנותם ועלבון תחושת המעמד הנחות של אנשי השורה. מסתבר, כי קשריה עם חבר הנהגת הבונד עוררו חששות באשר לתוכן מכתביה לגרמניה, חברתה לחדר קיבלה הוראה לקרוא את מכתביה בטרם הישלחם. בדרך זו נודע כי היא סיפרה לארוסה שנגנב ממנה שטר כסף אשר נשלח לה. על חטא זה נערך לה משפט טקסי, בנוסח ימי-הביניים (Femegericht), ודינה יצא לגירוש מן הסדנאות.²⁴

מתקבל הרושם, כי יחסי האנוש הפגומים ועיוותי המשטר הפנימי בסדנאות היו תוצאה מקרית של ליקויים אישיים אצל אנשים מעטים בעמדות-מפתח, ואין הצדקה לעיסוק-יתר באופיים. אולם יש לזכור, כי היתה להם השפעה מכרעת על התפתחות המפעל היחיד של הבלארווייס בארץ באותה תקופה, ובעקיפין על גורל הבונד כולו. יתר-על-כן, קשה להפריד בין תכונותיהם האישיות, כפי שהתבטאו בחיי הקואופרטיב, ובין השקפותיהם ועמדותיהם בנושאי ציונות, תנועה וחברה, ובכך נשוב ונדון בהמשך הדברים.

מתוך פרסומי הנהלת הבלארווייס בחורף 1924–1925 אין ללמוד דבר על עמדתה בפרשת הסכסוך עם ההסתדרות ועל יחסיה עם אנשי הסדנאות. רק בתזכיר שנתחבר בסוף 1925 על-ידי הקבוצה האופוזיציונית בסדנאות, נאמר: "עמדתו של הבונד לאירוע זה [הסכסוך עם ההסתדרות] פיתחה ניגוד בולט בין הנהגת הבונד ובין סדנאות הבלארווייס. למען הפגת מתיחות זו נסעו איפוא חלק מחברי הנהגת הבונד לארץ-ישראל באביב 1925."²⁵

מאז פיזור של "קבוצת צבי", בקיץ 1924, ראתה הנהגת הבונד בסדנאות את הגרעין הבלעדי למפעל התנועתי הגדול, ל"מושבה הכוללת", אשר במסגרתה יתנחלו גם החקלאים, בקירבת אחת הערים. בראשית מארס 1925, לפני יציאתה של קבוצת העולים הגדולה, הוחלט להעביר את ההון שגוייס למען "האגודה להתיישבות חקלאית בלארווייס בע"מ" לרשות הסדנאות, כהון מניות למטרות הרחבה. אין בידינו ידיעות על גודלה של הקרן באותה עת.²⁶

24. גרסה בלוח בראיון עם המחברת, 11.7.1975.

25. ראה להלן.

26. ההנהלה הזמנית של אגודה התיישבות חקלאית בלארווייס בע"מ אל החותמים,

במארס 1925 הוכן גם מאזן השנה הראשונה של הסדנאות, אשר הצביע על רווח של 200 ל"ש.²⁷ לקראת בואם של העולים, ועימם ביקור החברים מהנהלת הבונד, צפו הכל כי השנה השניה של המפעל תעמוד בסימן תנופת התפתחות, בכלל זה הקמת המיבנים על המגרש בתל־אביב. כדי להבין מה שהתרחש בתוך־תוכן של הסדנאות השיתופיות ובניהול ענייניהן בשנתן השניה, עלינו לסקור בקצרה את מהלך ההתפתחות והתמוררות שחלו בבלארווייס בגרמניה בשנים 1924–1926.

הבלארווייס בגרמניה בשנים 1924–1926,

תמורות, התערערות ושקיעה

כשנתיים אחרי הקמת ה"בונד של פרוץ", אשר הצמיד את הבוגרים בהתחייבות הדוקה אל מסגרתו, הוברר כי השתייכותם של אלה שלא בחרו בדרך של הכשרה חלוצית ושעלייתם לארץ לא היתה צפויה בקרוב, היא בעייתית. הפעילות התרופפה, המסגרת החדשה של חטיבת הבוגרים הכויבה. חטיבת הפראקטיקנטים – כינוי לחלוצים שבהכשרה חקלאית – גילתה יוזמה, בנפרד מן ההנהגה הכלולת, וגיבשה תוכנית משלה בדבר דרכה בעתיד: בהתחשב בתנאים ובמציאות בארץ, סבורים היו כי עליהם לחתור להקמת קיבוץ. יותר מתמיד הורגש חוסר האחידות של הבלארווייס. בתוך כך התערער האמון בהנהגה והוטל ספק בסמכותה: בסתיו 1924 התפטר ולתר מוזס מן ההנהלה; כוונתו היתה לעלות לארץ ולהשתלב במפעל של יוזמה פרטית. את מקומו תפס בנו כהן, מברסלאו, אך המהפך לא היה אישי בלבד, כי אם מהותי: הוקמה הנהגה רחבה, אשר הכריזה על רצונה לשתף את כל "עונדי הסיכה" (החברים שנשבעו אמונים ל"חוקה") באחריות ובהחלטות. היה זה ניסיון "להפוך ממלכה לרפובליקה". אולם התברר, כי החברים מן השורה לא חונכו ברוח זו. הדבר הורגש במיוחד בחוסר מדריכים צעירים: לא קם דור חדש של נושאים באחריות. ההנהגה החדשה ניסתה לשווא להדק את המשמעת באמצעים ארגוניים. לכאורה לא נשתנתה תדמיתו החיצונית של הבלארווייס, ולמרות אי־הנחת פנים לא אור הבונד כוח לכדיקה יסודית של עקרונותיו ושל דרכו.

קבוצת הבלארווייסים אשר עלתה לארץ באביב 1925 ספגה ויצגה את

1925.6.3, אצ"מ A66/53: הסדנאות השיתופיות בלארווייס בע"מ אל מזכירי האגודות,

1925.10.4, אצ"מ A66/12/1.

27. פריץ וולף, בשם סדנאות הבלארווייס, אל בעלי־המניות, בצירוף המאזן ליום

1925.6.23, אצ"מ A66/53, ברלין 31.3.1925.

התמורות ואת הלכי־הרוח החדשים בבונד בגרמניה. זיקתם אליו ורצונם להשתלב במפעלו הקולקטיבי היו איתנים, אולם השתתת אורח חייו, מיבנהו וניהולו של מפעל זה על התפיסות הסמכותיות והבלתי־שוויוניות של פרנץ בטהרתן, היו זרים לרוחם. בגרמניה הותירו מאחוריהם תנועה במשבר. מנהיגי הפראקטיקנטים גילו בקיץ 1925 יוזמה לבדיקת יסודותיו של הבונד וניסחו מסכת רעיונית לציונות מגשימה, בתקווה להפיח בו רוח חיים. אולם תחושות הרפיון והדיכאון פשטו עד כדי כך, שניכר היה כי הבלארווייס חשוך־מרפא. מסימניו החיצוניים של המשבר היו התפטרותה של ההנהגה ואי־היכולת להקים הנהלות שאינן זמניות. בדצמבר 1925 התכנסו בוגרי הבלארווייס לכינוסם האחרון. הבדיקה העצמית והביקורת על העבר הפכו לחשבון נפש כללי, שכמוהו לא נערך בבונד מעולם. החטיבה היחידה אשר היתה עדיין מגובשת, ואשר הוכיחה רצון להמשכת הקיום, היו הפראקטיקנט־טים. חטיבת הצעירים – "בונד המשוטטים" (Wanderbund) – התאחדה באביב 1926 עם עוד שתי תנועות, כדי לייסד תנועה חדשה – "קדימה". חטיבת הבוגרים חדלה להתקיים במשך הקיץ והבונד הכללי פורק רשמית בראשית 1927. מאז אביב 1926 נותרו אומנם בלארווייסים שביקשו לממש את שאיפותיהם בהגשמה בארץ, אולם לא עמד עוד מאחוריהם הבונד בלארווייס.

הסדנאות השיתופיות בלארווייס במשבר,

1926–1925

לאחר בוא קבוצת העולים לארץ במארכ 1925, ואיתם שלושה חברי הנהגת הבלארווייס, לא צפה איש כי במהרה יסתמן מיפנה מכריע בגורל הסדנאות, במקביל להעמקת המשבר בבונד בגרמניה.

בנו כהן, מארטין בנדמן והאנס (יוחנן) קאופמן, חברי ההנהגה, יזמו מייד בבואם את גיוסם של החקלאים, ותיקים כעולים חדשים, לעבודת הבניה במגרש הסדנאות. מן הראוי לציין כי החלטה זו נתקבלה במורת־רוח מרובה בלשכת הפראקטיקנטים בגרמניה, שלא ראתה בעין יפה את הכוונתם של החקלאים בהתאם לצרכים הבלעדיים של הסדנאות.²⁸ בשיתוף עם הנהלת הסדנאות קראו שלושת חברי ההנהגה את הבונד בגרמניה להתגייס לתקופת הבניה וגם להרים תרומות כספיות על־ידי רכישת מניות. באותה עת נפתח גם משאומתן עם משקיע פרטי, ארתור נתן מהאמבורג; בנדמן הרגיע את חברי

28. הנהלת חבר הפראקטיקנטים של הבלארווייס, חוזר הפראקטיקנטים מס' 2, 8.4.1925,

הבונד בהבטחה, כי למרות ההתקשרות עם בעל-הון פרטי, יישמר אופיין של הסדנאות כמפעל תנועתי.²⁹

אולם ביקורם של חברי הנהגת הבונד נועד בעיקר לבידורם עקרוניים; על הפרק עמד גיבוש תוכנית המושבה הכוללת של הבלארווייס, אשר חייב התייחסות למיכלול של גישות חברתיות ופוליטיות, ובכלל זה גם שאלת החברות בהסתדרות. בימים 17–18 באפריל זומן בתל-אביב כינוס כללי של חברי הבלארווייס בארץ. בנדמן כתב, בדיווח אל "עונדי הסיכה", כי בכינוס זה גיבשה הנהגת הבונד דעתה שלא לגבש עמדה: בשביל כלל הבונד טרם הגיעה השעה להכרעה בדבר ההסתדרות, ההחלטה על ההצטרפות תישאר בסמכותו של היחיד. הוא הטעים, כי הנושא אינו מקצועי ולא עניין של אהדה, אלא שאלה פוליטית. מתוך תחושת אחריות להתפתחות הבונד בגרמניה ובארץ, וכדי לאפשר המשך של ויכוח חופשי דחו את ההתחייבות. "ההכרעה בדבר הצטרפות להסתדרות תהיה כפופה לתפיסת הבונד כשותפות-מעשה וכשותפות-חיים".³⁰

בתחילת מארס 1925 ניסח האנס סימון מיסמך מפורט, בשאלת תדמית המושבה הכוללת, שבו ביטא את תפיסתו ואת דימויו על עתיד הבלארווייס בארץ-ישראל. הוא שלחו לגרמניה, שם הופץ בחוזר מטעם הנהלת הבונד, מיום 20.4.1925. אין ספק, כי מיסמך זה היה לנגד עיני הבלארווייסים בכינוסם בתל-אביב, אלא שבמקורות אין דיווח על תוכן הדיונים. לכן אפשר ללמוד על התגובות רק בעקיפין. בנדמן התייחס אליו, בחוזר שלו, רק אחרי שובו לגרמניה.

סימון הבהיר במבוא, כי לדעתו חייב הבלארווייס לשקוד על הגשמת מטרה החורגת מעבר להתיישבות של "לאנדסמנשפט". עליו להקים מושבה שתתייחד באופיה וברמתה בכל השטחים: שתהיה חייבת להגיע, בתוך זמן קצר ביותר, לא רק לרווחיות, אלא גם לפריחה ולעושר. המושבה, על כל מחלקותיה, תגשים את המטרה המשותפת של יצירת עוצמה כלכלית של הבונד בארץ, בזמן הקצר ביותר. באמצעותה הוא יהיה לגורם פוליטי ממדרגה ראשונה (ההדגשות במקור). זהו הרעיון שהצטייר, לדעתו, כפרון. מה יעשה בעוצמה הכלכלית ובכוח הפוליטי? זאת אפשר יהיה לברר בעתיד. בשאלות טאקטיות יש להימנע מכל צעד שהוא בבחינת סטייה או פשרה טקטית, עדיף מאבק על-פני שלום, העלול לגרום מבוכה ואי-בהירות בתוך המחנה.

29. הנהלת הבלארווייס, חוזר אל מזכירי האגודות: "Aufwurf" – השווה הערה 6.

30. הנהלת הבלארווייס, חוזר אל עונדי הסיכה (מארטין בנדמן), 23.5.1925, אצ"מ A66/1.

סימון פירש ולא סתם: הוא נתקף חרדה, בגלל נטיית החברים "להסתנוור מן הפרסומת היעילה" של ציבור הפועלים, המבליטה נושאים בעלי ברק "מוסרי" (המרכאות במקור). הוא הזהיר מפני סיסמאות, כגון "השתלבות בארץ", "הימנעות מהתבדלות", "התמזגות בעם היהודי", כיון שחשש מאובדן אנשים, "המושפעים בקלות על-ידי רעיונות יותר חזקים ויותר מוסריים כביכול" (ההדגשה במקור). אתם רוצים הוכחה – שאל סימון, צאו וראו בארץ 40 עד 50 חברי בלארווייס לשעבר שאבדו לו לעולמים, וזהו מה שצפוי ל"עונדי הסיכה" הנמצאים בהתיישבות בעמק-זרעאל.

להגשמת מטרת הבונד, כפי שהגדירה במבוא, הציג סימון שלוש תיזות, לאפיון המושבה של הבלארווייס (כל ההדגשות במקור):

1. מושבת הבלארווייס, אשר תקיף ככל האפשר את כל "עונדי הסיכה" של הבונד, חייבת להיות מאוחדת בישוב אחד, עד שרעיונר-תינו יתקבלו ללא סייג.
2. עליה לקום במקום בארץ-ישראל שבו קיימות כיום ובעתיד האפשרויות המירביות להתעשרות ולשגשוג. זהו חוק עליון..
3. כאשר המושבה תהיה חזקה ובעלת עוצמה, רק אז אפשר יהיה לחשוב על שליחות, על קבוצות-חלוץ לתפיסת אזורים אחרים של הארץ, אשר יגיעו בינתיים לשגשוג ולחשיבות, מבחינה אנושית ופוליטית[...].

להסבר התיזות הללו הוסיף סימון, כי בחמש השנים הראשונות יהוו כנראה הסדנאות את האגף הגדול והחזק של המושבה ויעסיקו בסוף התקופה לפחות 300 איש. עליהן להתמקם בתל-אביב (מרכז תעשייתי ונמל), המושבה תקום בקירבת-מקום כדי להבטיח את אחדות הבונד ולהגשים את היעד הכלכלי: בית-חרושת לשימורים, אספקת ירקות של איכות לתל-אביב – אספרגוס, תות-שדה ופירות. המושבה תקיים אצל הסדנאות חנות למימכר ירקות ופרחים, שתהיה יפה מאוד ומהודרת מאוד.

אם המושבה תתמקם במרחק של חמישה ק"מ מתל-אביב, הסביר סימון, היא תהיה רווחית בתוך שלוש שנים: בעמק-זרעאל סופה אבדון, ממש כמו "קבוצת צבי". אנשי הבלארווייס אינם עשויים לעמוד בעבודה המונית. סימון כתב מפורשות:

העמק לא יברח לנו, למה נעבור אנחנו את כל התמורות שיעברו עלינו בהכרח? היום ניכשל שם; בעוד חמש שנים תוכל מושבת-כ"ת לכבוש כיבושים ראויים לציון[...]. כיום אנו במצב של נחיתות, אין לנו כלים

(שפה, "השתלבות בארץ"), בעוד חמש שנים יהיה לנו הכל, ולזה תצטרף ההתפתחות הטבעית הנחוצה שם, אשר תעשה את מלחמתנו.

סימון סיכם, כי כנציג של קבוצה חזקה בבונד, הוא דורש מן ההנהלה לפעול ליסוד המושבה מיד, להשיג את הקרקע והאמצעים ולהציב את האנשים. נחוץ מנהיג חזק, מוקף אנשי מקצוע. את המושבה יש לתכנן במדוייק ולייעד כבר עכשיו לכל איש בגרמניה את מקומו בעתיד.³¹ האם אימצו חברי הנהגת הבונד, שהיו באותה עת בביקור בארץ, את המיסמך הזה וסמכו ידם עליו? אין שום הוכחה לכך, אולם הם גם לא התנערו ממנו רשמית. ההנהגה לא ביטאה הסתייגות מן הצורה הצינית, שבה התעלם סימון מן המשמעות הצינית של בניין הארץ ומן המשימה של כיבוש שממותיה. אין לדעת אם סלדה מן האנוכיות חסרת הבושה, המבקשת לבנות עושר ועוצמה, במקום שאחרים יניחו את היסודות, יבנו את התשתית וישלמו את המחיר. האם היו מנהיגי הבלארווייס מוכי סנוורים עד כדי כך, שלא הבחינו כי לא יהיה אפשר לחנך תנועת נוער ציונית למשימה שערכיה הוצגו כ"התעשרות מהירה", יצירת "עמדות כוח ועוצמה", למען מטרה פוליטית מעורפלת של הבונד? הגישה של סימון וסגנונו התבטאו ללא ספק גם בדרך שבה יצג את הסדנאות ואת הבלארווייס כלפי חוץ. הם עשויים להקנות תוקף לטענה, כי הוא וחוגו היו מנוכרים לציונות ולישוב בארץ והיוו עילה סבירה לאיבה כלפי הבלארווייס ולהסתייגות ממנו.³²

בחזור הראשון שהפיץ בנדמן בשם ההנהגה בשובו מן הארץ, בסוף מאי 1925, הובאה הסתייגות מנקודה אחת בלבד בדבריו של סימון: בנדמן הצהיר, כי ההנהגה מתייחסת באמון מלא לנאמנותם של החברים החקלאים הנמצאים בקיבוצי העמק. מבלי להתייחס לנימת דבריו של סימון, להנמקותיו ולגישוֹתיו, ציין את הנקודות שבהן מזדהה ההנהגה עם התפיסה של סימון: ריכוז כל הבלארווייסים עונדי הסיכה במסגרת כלכלית וישובית גדולה אחת (ההדגשה במקור), אשר תכלול בעלי-מלאכה, חקלאים ועסקים של יחידים. מקובל היה עליו גם, כי על המושבה לקום בקירבת עיר גדולה; מאידך השתכנעו חברי ההנהגה, כי הצעת הפראקטיקנטים בדבר ארגון המושבה, בשלב הראשון, במתכונת של קיבוץ – הולמת את המציאות. אולם מתוך החזור של בנדמן השתמעו גם רמזים לאי-נחת, למחלוקת

31. האנס סימון אל הנהלת הבלארווייס, 11.3.1925, פורסם בחזור הנהלת הבלארווייס אל עונדי הסיכה (ורנר בלוך), 20.4.1925, אצ"מ A66/3.

32. ראה הערה 21.

מבשרת רעות. לחברי ההנהגה התברר כי לא היה קיים קשר ממשי בקרב הבלארו־וייסים שבארץ ושבין אנשי הסדנאות לחלק מן החקלאים נתגלעו ניגודים חמורים. הקשרים בין הנהלת הסדנאות ובין הבונד בגרמניה נמצאו רופפים, בעטיין של התפתחויות בבונד בגרמניה, שהדיהן יצרו בארץ תמונה מסולפת. בנדמן היה סבור, כי הביקור הצליח לחזק את הרצון לאחדות המעשה בקרב החברים שבארץ, מבלי לסלק את ניגודי הדיעות כולם. בעת הכינוס בתל־אביב יצאו הכל יחד להנחת אבן־פינה החגיגית במגרש החדש. אף־כי גם לאחר הדיון בכינוס לא נתגבשה תוכנית כוללת מפורטת, התברר לו שוב, כי קיימת הסכמה בדבר מסגרת כלכלית, אשר תאחד בעתיד את "עונדי הסיכה" בישוב אחד: בעלי־מלאכה, חקלאים ובעלי־עסקים פרטיים.³³ מה היה טיבם של הניגודים שלא יושבו? על־פי ההתפתחויות ועדות עקיפה של המקורות ניתן להסיק, כי הם התייחסו בין היתר לתפיסותיו ולדימויו של סימון והתמקדו בתפיסת הבונד, בגישות חברתיות ופוליטיות, בסוגיות שעניינן הארגון והמיבנה הכלכלי־חברתי של הסדנאות, ובתופעות בתחום יחסי האנוש. לראשונה נמסר על הבעיות הפנימית בסדנאות (כשילוב עם ההתפתחויות החיצוניות), בתזכיר מסוף 1925, אשר שיקף, כאמור, את גירסתה של קבוצה אופוזיציונית:

עם העליה החדשה [במארס 1925] חל שינוי מכריע בחיים הפנימיים של סדנאות הבלארו־וייס, עד כה היה האנס [סימון] המנהיג הבלתי מעורער, החיים עוצבו בלבדית על־פי סגנון חייו ולפי תפיסתו את רעיון הבונד של פרוץ. ה"חדשים", יוצאי הבונד אשר סטו לפי דעתו מרעיון הבונד של פרוץ, היוו לדידו פולשים, בעלי גישה "עויינת", בהם ראה סכנה למפעלו. נוצר מראש פילוג ל"ותיקים" ול"חדשים".

מן התזכיר מתברר כי הניגודים הפכו להתנגשות גלויה כבר בישיבה של אנשי הסדנאות ביום הנחת אבן־פינה; לאחר מכן התחדדו היחסים והתפתחו לכדי סכסוכים חריפים עם האנס סימון, בגלל עליות קלות־ערך. בנו כהן, אשר נשאר בארץ במטרה לטפל בהשגת קרקע ל"מושבה", ניסה להפיג את המתחים, אך ההפוגות היו זמניות. הכותבים לא פירשו מה היה תוכנה של המחלוקת ולא ציינו את הגורמים הישירים להערכת האווירה. יש להניח כי נהגו כך משום שלא הורגלו בדיונים גלויים בבונד ובגלל זיקתם העמוקה אליו רצו למנוע נזק מיותר. אולם הם הודיעו באותו תזכיר, מסוף 1925, כי הנהלה

33. ראה הערה 30.

חדשה תסדיר מחדש את המשכורות ותשנה את מיבנה ניהול המפעל.³⁴ סגנונו הבוטה וגישותיו האליטיסטיות המנוכרות של סימון היו אולי ביטוי קיצוני ויוצא-דופן לרוח "הבונד של פרוץ". אולם הוא זכה לגיבוי ולהסכמה שבשתיקה מצד הנהלת הבונד עד סוף הקיץ של 1925.

לדעתו של גיאורג שטראוס, חבר הנהלת הבונד, ביטאו הסדנאות באופיין הפנימי את הרעיון הפוליטי של הבונד. הן שיקפו בראשיתן את נקודת השיא, קצרת הימים, שהשיג הבונד בפרוץ. דברים אלה אמר בכינוס האחרון של הבלארוזיים בדרודן, בדצמבר 1925, שדיוניו היו רוויים תודעת משבר חריפה. תוך דבקות באמונותיו מאז, ניסה שטראוס להסביר את אשר קרה. לפי גירסתו נגרמה ההדרדרות בגלל שבירת האחידות ובגלל התערערות באמון במנהיגות. חילוקי-הדיעות, שסיכנו את קיומו של הבונד, נסבו על ההצטרפות להסתדרות, על בעיית המשכורות המדורגות בסדנאות ועל הקמת בית-מסחר במסגרתן. בדבריו יצא במפורש נגד הקבוצה, שהצטרפה לסדר-נאות באביב 1925. היו אלה, לדעתו, אנשים חסרי אישיות, שלא הבינו את הערך הסמלי ואת היחוד של המפעל, אנשי קלישאות, שהשתמשו ברעיונות זרים, אשר לא נקלטו על-ידיהם כהלכה, ככוונה לקעקע את הסדנאות ולנתצן בפטיש כבד.³⁵

אל תוך אווירת התסיסה הרעיונית והחברתית בסדנאות ניתחה לפתע, בקיץ 1925, מכת-הלם בלתי צפויה: נתגלה, כי המצב הכלכלי מעורער. בהיעדרו של וולף, ששהה בחוץ-לארץ, ערך קורט אייכל (אשל), אחד החברים החדשים, רוויזיה בהנהלת החשבונות. הוא מצא שגיאות במאזן השנה הראשונה, שנסתיימה בסוף מארס 1925.³⁶ נתברר, כי במקום רווח של 200 ל"ש, צברו הסדנאות הפסד של 1,000 ל"ש. ההפרש נבע בעיקרו מאי-רישום הפחתה של הציוד. מאז ראשית שנת הכספים השניה הצטבר גם גרעון תפעולי, אשר הוסבר באי-דיוק בחישובים וברמה נמוכה של ביצוע, על-ידי חברים שהכשרתם לא היתה מספקת. בנוסף לכך גרמו עבודות החפירה ליסודות המיבנים במגרש בתל-אביב להוצאות ניכרות. רק הסניף הירושלמי נמצא רווחי. בחודש יולי הצליחו לאזן את התפעול של כל המחלקות. אך לאחר מכן שוב נגרמו הפסדים. באותו זמן גם התברר כי המאמצים לגיוס הון

34. ראה הערה 18.

35. פרוטוקול כינוס הבלארוזיים בדרודן, חג המולד 1925, הרצאתו של גאורג שטראוס, עמ' 10, 12-13, 19, אצ"מ A66/13/1.

36. ראה הערה 18.

בגרמניה הכזיבו. הושג רק חלק קטן מהסכום שנדרש לביסוס ולהרחבה. התפתחויות אלה תוארו בהרחבה בתזכיר שהוגש, כאמור, לכינוס החורף בדרזדן. הכותבים סיפרו גם על השתלשלות העניינים ביחסים הפנימיים: במשך הקיץ התחדדו היחסים עם סימון ועם אשתו. אחרי ההעברה לצירפים החדשים במגרש הם הסתגרו בדירתם וניתקו עצמם חברתית מן הכלל; לטענתם, בגלל השתלטות אנשי האופוזיציה. אלה טענו כי ניסו להקים חוג מוביל, אשר ייצג את שני המחנות, אך נכשלו. עם כניסתו של מארטין קירשטיין, שהיה בעבר מנהל לשכת הפראקטיקנטים בגרמניה, הוקם בכל זאת החוג המוביל ובו חמישה חברים מטעם האופוזיציה. רבים מאנשיה ביקשו לעזוב את הסדנאות, משום שנכזבה תקוותם להגשים את "השקפת הבלארווייס שלהם" בהנהגתה של ההנהלה הקיימת. אולם החוג המוביל שיכנע אותם להישאר עד שיתקבלו כחברים ויוכלו להשפיע על הניהול. גם הנהגת הבונד לא אישרה את יציאתם. לאחר שחזר וולף מחוץ לארץ, באוגוסט, חלה החרפה נוספת. הנערות פוטרו מן הסדנאות והפלגים היריבים התארגנו במסגרות צרכניות נפרדות. כאשר יצא סימון עם אשתו לחופשה באירופה, נתאפשר שיתוף פעולה בין שני הצדדים, והחוג המוביל של האופוזיציה החל ליטול חלק באחריות.³⁷

אולם נדרשו מעשים דרסטיים להבראת המצב הכלכלי. בפגישה של מנהלי המחלקות, ב־13 באוקטובר 1925, הוחלט על הפסקת הבניה בשביל הסדנאות ועל פירוק קבוצת הבניין. המסגריה צומצמה ועשרה חברים הוצאו לחופשה. אולם בעקבות ההחמרה במצב הכלכלי בארץ, החרף המשבר והלך. כשהור קפא האשראי הבנקאי חדלו לקוחות לסלק חשבונותיהם וכספים שהסדנאות ציפו לקבל מן האוניברסיטה ומיריד תל־אביב לא שולמו. גם נתגלעו קשיים כשניסו להקטין את המנגנון המינהלי, שהיה מנופח מראשיתו, ולהתאימו לממדי הפעילות המצומצמת.

הנהלת הבונד בגרמניה דנה במצב עם האנס סימון. במהלך הבירור הוא הודיע על החלטתו לפרוש מן הסדנאות ולחזור לגרמניה. מעתה הכירו גם בהנהגה בגרמניה בצורך להקים הנהלה לסדנאות מקרב האופוזיציה.³⁸ החוג המוביל פתח בעיצוב תוכנית לשינוי יסודי במיבנה המפעל, שיתבצע לאחר יציאתם של שני המנהלים הקודמים. וולף הסכים לפרוש רק לאחר ששמע על התפטרותו של סימון. בעקבותיהם פרש גם מנהל מחלקת החשמל, קורט שטרן, שהיה מן החברים הראשונים. זכות ההצבעה בגין מניות היסוד

37. ראה הערה 18.

38. הנהלת הבלארווייס, מידע מס' 3, 25.10.1925, אצ"מ KH2/180I, ראה גם הערה 22.

הועברה עתה על-ידי הנהגת הבונד לידי הרברט זוסמן ומארטין קירשטיין, ממנהיגי האופוזיציה. תוכנית הריאורגניזציה הוגשה לאספה כללית שלא מן המניין ב-12 בדצמבר 1925 ולקראתה נתקבלו לחברות גם החברים שהתכוונו להמשיך בעבודתם בסדנאות בעתיד. בדיונים שקדמו לאספה זו ובמהלכה אירעו התנגשויות חריפות והשתרר אי-אמון מוחלט בין שני המחנות. אולם הצעותיה של האופוזיציה נתקבלו כבסיס להפעלת הסדנאות עד לאספה אחרת שנקראה ל-16 בינואר 1926. לאספה זו עמדו להגיש מאזן-ביניים, דין-חשבון והודעת התפטרות של הנהגה הקודמת. האופוזיציה הבטיחה להכין תקנון, אשר יכלול הסדרים חדשים לגבי שעות העבודה והמשכורות ויקבע את סמכויות מוסדות המפעל. הכוונה היתה להקים מועצה של מנהלי המחלקות, אשר תשותף בכל החלטה חשובה של ההנהלה. כמו-כן הוחלט להעסיק מחדש את הנערות במסגרת מחלקה מיוחדת שתקבל תשלום מכל חבר בעד שירותיה. מחברי התזכיר ציינו כי מאז קבלת ההחלטות הללו הופג המתח ונתאפשר שיתוף-פעולה. הם קיוו כי ההסדר החדש יפתח פתח לטיהור האווירה ולהתחדשות החיים המשותפים, וגם הבטיחו כי יעמידו את הדרישה ללימוד עברית במרכז.

לסיכום ניסחו מחברי התזכיר את ההסבר שלהם למשבר: מאז הקמתן עבר הבונד בגרמניה זעזועים עזים ואלה נתנו אותותיהם בסדנאות. אף-על-פי-כן הצליחה ההנהלה להקים מפעל אשר יצר דפוסים וסגנון חיים עצמאי והתגבר על התקפות מן החוץ. את הסכסוכים הפנימיים והמשברים יש לתלות בעובדה שהנהלה לא מצאה דרך למוג, תוך כדי התפתחות שקטה, את תפיסתה על הבונד ודפוסי החיים בו – עם התדמית המשתנה והולכת של הבלארוזיים. היא גם לא איפשרה לאופוזיציה הלגאלית להפעיל השפעה פוריה. את הכשלונות הכלכליים הציעו לראות כשכר לימוד, שנתחייבו לשלם תמורת הקמת מפעל יחיד-במינו, אשר יש לו תקווה להשתקם.³⁹

בראשית הצעדים להחלפת ההנהלה ולארגון מתודש, כבר היה ברור כי יש לעשות מאמצים נמרצים למען ההבראה הכספית. בנו כהן גייס את פליקס רוזנבליט (פנחס רוזן) לשם בקשת עזרה מאת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה. בישיבת ההנהלה, בסוף נובמבר 1925, הסביר רוזנבליט שהמצוקה הכספית נובעת מן הפתיון שבהתרחבות-יתר ובקצב מהיר מדי, האורב לכל מפעל חדש בארץ: לפי גירסתו, לא היה המנגנון המינהלי של הסדנאות מותאם להיקף העבודות ואבדה לו השליטה בתמחיר. וכבר נעשו שינויים הכרחיים: מתוך 60 האנשים שהועסקו בחודשים אפריל-מאי, נותרו 32, מהם

20 בלארווייסים, שתי נערות ו-10 שכירים – בעלי-מקצוע, מיוצאי מזרח-אירופה. לכיסוי חובות המפעל נדרשו עתה 460 ל"ש, במקום תשלומים שלא נפרעו תמורת ביצוע עבודות, ועוד כ-500 ל"ש להון חוזר, להפעלת הסדנאות. את ההמלצה לתמיכה כספית ביסס רוזנבליט על הכרה כי הבחורים הוכיחו עצמם כעובדים. את שגיאות העבר הציע לזקוף לחובת הניהול הכושל של סימון-וולף. הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה החליטה למנות נאמן, אשר יחקור את המצב ואת הצרכים כדי שהיא תוכל לקבל אחריות מוסרית לתמיכה בסדנאות.

בְּנֵו כהן ציין כי הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה ניהלה שוב, בהזדמנות זו, דיון אידיאולוגי על הבלארווייס, על החינוך בו ועל מפעליו בארץ-ישראל. מן המקורות מתברר כי כמעט כל חברי ההנהלה צידדו בעשייה למען המשך קיום הסדנאות, עם שהשמיעו אגב זאת גם ביקורת על דמותו של המפעל ועל "אופיו הלאומי". רוברט ולטש ציין, כי בהיותו מפעל המספק מקום עבודה לחלוצים מגרמניה, יש עניין לאומי בהמשך קיומו. אולם הוא הזכיר שהבלארווייס ראה את הסדנאות, בניגוד למפעלים חלוציים ולאומיים של ציבור הפועלים, כמפעל קפיטליסטי פרטי לכל דבר. הבלארווייס ביקש להוכיח שהדרך להבראת המשק הארצישראלי, המתנהל לפי אידיאולוגיה מסוימת, היא דרך כושלת. עתה, משנכשלה שיטתו והבלארווייס מבקש סיוע לאומי, מן הדין, לדעת ולטש, שהשינוי האידיאולוגי יבוא לידי ביטוי ולא יטושטש.⁴⁰

את התחקיר בארץ ביצע מטעם הסתדרות ציוני גרמניה ברונו פרל. בדו"ח-ביניים מינואר 1926 הביע הערכה חיובית לרמתה המקצועית של ההנהלה החדשה. הרברט זוסמן ומארטין קירשטיין נראו בעיניו כמנהלים סולידיים אשר אפשר לתת בהם אמון. הם הצליחו להשיג אשראי מן הבנק המרכזי לקואופרציה. הבנק היה מוכן להגדיל את האשראי, בתנאי שבמקביל יגוייס הון גם בגרמניה. הדין-וחשבון הסופי של פרל, כלל בעיקר המלצות לביצוע ההסדר עם הבנק, באמצעות ציוני גרמניה, ודובר על סכום של 1,000 ל"ש.⁴¹

40. פרוטוקול ישיבת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, 20.11.1925; נשיאות הסתדרות ציוני גרמניה לחברי ההנהלה, 2.12.1925, אצ"מ KH2/180I. ראה גם הערה 19.

41. מידעון לחברי הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, מס' 11. (מצורף למכתב מיום 2.12.1925), שם; פרוטוקול ישיבת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, 10.1.1926; מידעון עבור חברי ההנהלה, מס' 16 (תחילת פברואר 1926), אצ"מ KH2/180II; פרוטוקול ישיבת הנהלת הסתדרות ציוני גרמניה, 10.4.1926, אצ"מ KH2/180I.

הנהלת הבלארווייס דיווחה על עבודה סדירה בירושלים, בתל-אביב ובחיפה. המתחים פגו והאווירה בין החברים השתפרה. מאזן-הביניים, שעליו התבסס גם פרל, הצביע על הפסדים כבדים בתקופת כהונתה של ההנהלה הקודמת ועל אובדן חלקו הגדול של ההון המושקע. אולם מראשית 1926 עבדו המחלקות ללא הפסדים, ונראה היה כי הזמנות לא תחסרנה.⁴²

לגיוס הכסף בגרמניה נרתמו פעילי הבלארווייס ואנשי הסתדרות ציוני גרמניה. בין אלה בלט זלמן שוקן, אשר הפריש מכיסו סכום נכבד. גם קרן-היסוד בגרמניה הסכימה לתת ערבות לבנק לקואופרציה. חודש יולי נקבע כמועד להסדר עם הנושים.⁴³ אך למרות המאמצים הללו לא נמנעה ההתמוטטות. בהיעדר אסמכתא מן המקורות, דומה כי לא הושג הסדר עם הנושים והסדנאות הכריזו על פשיטת-רגל. במכתב היחיד שבו מוזכר הפירוק (מאמצע אוגוסט 1926) נאמר, כי אנשי הסדנאות מתקשים למצוא את המוסד המתאים אשר לו יודיעו רשמית על הפירוק; פשוט, עד לאותו זמן, לא נרשמה בארץ פשיטת-רגל של קואופרטיב.⁴⁴

ק. אשל (אייכל) סיפר כי זלמן שוקן היה מוכן לתמוך באנשי הסדנאות למשך שנה אחת, אשר במהלכה ינסו להקים מחדש את המפעל, אך סירב להשקיע עוד השקעה עסקית. "לא רצינו לחיות מכיסו של זלמן שוקן והתפורנו" – סיים.⁴⁵

כאשר נאלצו הסדנאות להתפרק לא היה קיים עוד הבלארווייס כתנועת-נוער. לוא עמד מאחוריהן הבונד המשגשג, כפי שהיה בשיאו, שנים מעטות לפני-כן, יתכן כי היה אפשר למנוע את שחיקתן במשבר הכלכלי. סיפורן של הסדנאות מוכיח בעליל, שלא הכישלון הכלכלי בארץ גרם לשקיעתו של הבלארווייס בגרמניה. ההסתבכות הכספית והמשבר החברתי בסדנאות קדמו למשבר הכלכלי, ויש לראות בהם תופעות מקבילות להתמוטטות הבלארווייס בגר-מניה, והיו להם שורשים משותפים. יתר-על-כן, אי אפשר שלא להתייחס בכבוד לנסיונם של קומץ אנשי הבלארווייס בסדנאות להתמודד עם תוצאות

42. הנהלת הבלארווייס, מידע לכל חברי הבלארווייס, מס' II, תחילת מארס 1926; מס' III, תחילת מאי 1926, אצ"מ A66/1; האנס קאופמן אל הרי ביין, 8.5.1926, אצ"מ A66/5.

43. האנס קאופמן אל הרי ביין, 20.5.1926, שם; נשיאות הסתדרות ציוני גרמניה אל חברי ההנהלה, 10.6.1926, אצ"מ KH2/1841; הוועד-הפועל של הבלארווייס, מידע אל כל חברי הבלארווייס, שנת 1926, מס' IV, תחילת יולי 1926, אצ"מ A66/1.

44. וולפגאנג נוימן אל הרי ביין, 18.8.1926, אצ"מ A66/5.

45. קורט אשל (אייכל) בראיון עם המחברת, 20.3.1979.

הכישלון הניהולי והכלכלי, מרגע שנתגלו, ולמאבקם למען חידוש פני המפעל על-ידי יצירת דפוסים בריאים יותר. בהיעדר גיבוי תנועתי, היתה מציאות המשבר חזקה מהם. הם לא זכו לאהדה, להבנה ותמיכה בישוב ותחושת הבידוד והזרות קשתה עליהם. אולם הם היו צעירים ובסופו של דבר רובם הסתדרו בארץ והתערו בה.

בתולדות הבלארווייס כתנועת נוער היתה לפרשת הסדנאות משמעות כפולה: כביטוי לאופיו והתפתחותו ובמידה מסויימת גם כמאיץ בהידרדרותו. הבונד ראה בסדנאות גרעין למימוש יחודו במיטבו: חלוציות, הצטיינות ברמה מקצועית, גיבוש תא ארגוני השותף בבניין הארץ, מקורי וחדשני בדפוסיו הרעיוניים, הכלכליים והחברתיים. המציאות חשפה את החולשות ואת הפגמים: ניכור ותלישות מן הסביבה הארצישראלית, חוסר-גמישות ביחסי-עבודה, ניהול כושל, תופעות של הסתאבות, שנבעו מדירוג נוקשה ומסמכות-יות, ויחסי אנוש פגומים. משמעותם של כל אלה היתה חמורה והרסנית במיוחד על רקע הציפיות והיומרות המופלגות של הבלארווייס. הפסדים, גרעונות ופשיטת-רגל וגם כשלונות חברתיים היו תופעה נפוצה בארץ באותה תקופה, אולם רבים התאוששו והמשיכו בדרך זו או אחרת. דומה כי הלם התופעות השליליות בסדנאות, ולא כשלונן הסופי, תרם חלקו לדיכאון והגביר את התאוצה בתהליך התפוררותו של הבלארווייס בגרמניה. קשה כמובן לאמוד את משקלן של ההשלכות הללו. דומה כי תהליך ההתמוטטות שהביא לפירוק הבלארווייס, פעל בעיקרו של דבר בתוך הבונד בגרמניה. השפעתה הישירה של התפתחות זו על המפעל של הבונד היתה כבדה מן ההשפעה החוזרת מכאן אל הגולה.

הקרע הפנימי בסדנאות היה ביסודו, לבד מאופיו האישי והחברתי, ביטוי לערעור על תפיסות היסוד של "הבונד של פרוץ". חברי הבלארווייס, שאימצו להם תפיסות אלה, לא השכילו להגשימן או להתאימן לנתונים, לאפשרויות ולרוח התקופה בארץ. היו להם רעיונות מוצלחים אחדים, אשר שעתם הגיעה רק כעבור עשרות שנים. אולם היו בין עקרונותיהם וגישותיהם כאלה שהשפעתם השלילית מנעה גיבוש גרעין אנושי המסוגל לחיות בצוותא ולגלות כושר עמידה במבחנים פנימיים וחיצוניים. בגלל העובדה שהבלארווייס לא השיג באותה עת קרקע להתיישבות, נבצר ממנו לעמוד במבחן ולהתנסות בתוכנית המושבה הכוללת הלכה למעשה, כשעוד היה מסוגל לכך. בו בזמן התרחקו חברי הנהגה וחברים מן השורה מן התפיסות של פרוץ בחלקן, אך לא עירערו במפורש על המוסכמות ולא אצרו כוח לדיון נוקב וגלוי, והתפנו לכך כשהשעה כבר היתה מאוחרת. התמורה והמבוכה הרעי-

ונית התבטאה בהתנגשויות ובביקורת מחד גיסא, ובאכזבה, דיכאון ורפיון־ידיים מאידך גיסא. התפתחות זו היתה מתסכלת, במיוחד לאותם הנאמנים הרבים שערכיו של הבונד היו יקרים להם ושאמונתם במשימתו הציונית היתה איתנה, עתה כאז. כשלונו של מפעל הסדנאות סתם את הגולל על התלהבות הנעורים ועל תנופתם החלוצית של צעירים רבים, אשר שאפו בכנות להגשמה במפעל חלוצי קולקטיבי.